

УДК 339.544

МІСЦЕ НЕТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЗОВНІШНЬОТОРГІВЕЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Стеблянко М.Д.*Академія митної служби України*

Проаналізовано основні погляди щодо теоретичного обґрунтування нетарифного регулювання в системі державного регулювання економіки. Здійснено поділ державного нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на складові в залежності від об'єкту регулювання. Через поняття зовнішньоекономічної та зовнішньоторговельної політики проведено паралель між протекціонізмом, нетарифним та митним регулюванням. Для відображення більш точного значення нетарифних заходів у торгівлі пропонується введення поняття митно-нетарифного регулювання та визначення нетарифної зовнішньоекономічної політики.

Ключові слова: державне регулювання економіки, нетарифне регулювання, митне регулювання, митно-нетарифне регулювання, зовнішньоекономічна політика, нетарифна зовнішньоекономічна політика, неопротекціонізм.

The basic opinions of the theoretical study according to non-tariff regulation system of the economy state regulation have been determined. Separation of state non-tariff regulation of foreign economic activity has been realized into components according to the object of regulation. Through the concept of foreign policy conducted parallel between protectionism, non-tariff and customs regulations. To reflect more accurately the value of non-tariff trade measures proposed to introduce the concept of customs and non-tariff and non-tariff of foreign policy determination.

Key words: government regulation of the economy, non-tariff regulation, customs regulation, customs and non-tariff regulation, foreign policy, non-tariff foreign policy, neoprotectionism.

Актуальність проблеми. Вдосконалення зовнішньоекономічного та митного понятійного апарату дозволяє знаходити шляхи збільшення максимального захисту інтересів національної економіки в умовах глобалізації. Поняття нетарифного регулювання займає значне місце в управлінні державою економікою, здійсненні своєї зовнішньоекономічної діяльності та впливає на становлення міжнародної економіки в загалом. Так, здійснюючи зовнішньоекономічну діяльність, пізнаючи міжнародне

законодавство та розуміючи сутність основних категорій нетарифного регулювання, суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності легше встановити причино-наслідкові зв'язки захисних заходів, що до них застосовуються з боку інших країн та попереджати їх, обираючи для ведення бізнесу, ті країни, в яких проголошена найбільш оптимальна нетарифна зовнішньоекономічна політика.

Науковий підхід до визначення категорії нетарифного регулювання потребує серйозних теоретичних обґрунтувань. Виникає необхідність встановлення позиції нетарифного регулювання в економіці, зокрема в зовнішньоекономічній політиці та державному регулюванні економіки.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженню окремих аспектів функціонування нетарифного регулювання присвячені праці О. Гребельника, В. Голубевої, Т. Корневої, Л. Крупки Т. Мельник, Г. Петрової, А. Румянцева, В. Саллі, С. Терещенко та інших. Переважна кількість досліджень стосуються класифікації та методів нетарифного регулювання, не враховуючи всієї повноти та важливості нетарифного регулювання у зовнішньоекономічній політиці. До сих пір не було здійснено поділ державного нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на складові в залежності від об'єкту регулювання та не проводилась паралель між протекціонізмом, нетарифним та митним регулюванням. Дуже мало написано про особливості нетарифної політики. Значна кількість науковців розглядає питання нетарифних заходів, але не встановлює чітко розмежування нетарифного регулювання у зовнішньоекономічній діяльності та у міжнародній економіці в цілому.

Мета роботи: на основі аналізу та узагальнення існуючих досліджень виокремити складові державного нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в залежності від об'єкту регулювання та провести паралель між протекціонізмом, нетарифним та митним регулюванням, встановити місце нетарифних заходів в системі державного регулювання економіки, а також в зовнішньоекономічній політиці країни з огляду протекціонізму та дати визначення нетарифної зовнішньоекономічної політики.

Викладення основного матеріалу дослідження. В економічній науці в 30-х роках ХХ ст. Дж. Кейнс [1, С.10] першим встановив об'єктивну

необхідність державного регулювання ринкової економіки та виявив як невідповідність між економічними категоріями і величинами впливає на стан економіки, а також в яких межах і якими методами державного втручання можна досягти узгодження між цими категоріями та величинами з метою постійного економічного розвитку.

А тому поняття “регулювання” (від лат. *regulare* - “підпорядковувати певному порядку”) стало визначальним як у торгівлі так, і у веденні світового господарства в цілому. Найбільш точно визначення даного поняття, на нашу думку, дає А. Загородній [2, С.757], розглядаючи регулювання як процес впливу на відхилення фактичних результатів від запланованих чи нормативних. Насправді, здійснюючи регулювання будь-якого процесу суб’єкт регулювання впливає на об’єкт регулювання з метою покращення результатів та ліквідації похибок, відхилень. Регулювання здійснюється в різних напрямках та може бути державним і соціальним, економічним, політичним тощо. Нас цікавить перш за все регулювання економіки, державне регулювання та нетарифне регулювання.

Регулювання економіки з боку держави повинно бути націлено на те, щоб мінімізувати відхилення фактичних результатів економічної діяльності від запланованих чи нормативних. Можна погодитись із А. Загороднім [2, С.758], який державне регулювання економіки трактує як “...сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу держави на економічну діяльність суб’єктів ринку з метою її впорядкування та підвищення результативності”.

Регулювання економіки державою може здійснюватись у напрямку внутрішнього (бюджетного, валютного, податкового тощо) та зовнішнього регулювання.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності А. Загородній [2, С.758] пояснює як “...сукупність методів тарифного і нетарифного впливу держави на основні форми міжнародних економічних відносин”, з чим можна погодитись частково та внести деякі поправки.

На нашу думку, регулювання зовнішньої економіки державою — це сукупність методів тарифного і нетарифного впливу держави на основні форми зовнішньоекономічних відносин (зовнішню торгівлю, зовнішній рух капіталу, робочої сили, технологій, зовнішні валютно-кредитні відносини).

Тобто, за умови фактичного перетинання кордону (ввезення/вивезення) держави певних товарів, факторів виробництва, грошей, що не відповідає запланованим або нормативним обсягам, державою застосовуються зовнішні тарифні або нетарифні заходи.

Таким чином, відбувається і у випадку державного внутрішньо економічного регулювання. А от сукупність методів тарифного і нетарифного впливу країн на основні форми міжнародних економічних відносин (міжнародну торгівлю, міжнародний рух капіталу, робочої сили, технологій, міжнародні валютно-кредитні відносини) - це регулювання міжнародної економіки.

З вище наведеного можна стверджувати, що здійснюючи внутрішньо економічне або зовнішньоекономічне регулювання держава може застосовувати тарифні та нетарифні заходи під час торгівлі, переміщення робочої сили, технологій, капіталів та фінансових інструментів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Так, основними формами державного регулювання зовнішньоекономічною діяльністю є регулювання зовнішньої торгівлі товарами та послугами, валютне і фінансове регулювання, регулювання руху факторів виробництва. Отже, тарифне та нетарифне регулювання є ширшим поняттям і може бути як валютним, так і митним тощо.

Складовою частиною державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є митне регулювання. Регулювання зовнішньої торгівлі товарами і послугами включає в себе і тарифне, і нетарифне, і митне регулювання. Тобто державне митне регулювання пов'язане перш за все із впливом держави на митну систему, потоки факторів виробництва і зовнішньоторговельні обсяги та включає в себе регулювання імпорту, експорту та транзиту товарів та послуг, що переміщуються через митний кордон країни. Тому важливим є встановлення місця нетарифних заходів в системі митного регулювання, а також в зовнішньоторговельній політиці країни.

Відповідно до Закону України “ Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16 квітня 1991 р. [3] митне регулювання – це регулювання питань, пов'язаних із встановленням мита та інших податків, що справляються при переміщенні товарів через митний кордон України,

процедурами митного контролю, організацією діяльності митних органів. Таким чином, законодавець, виходячи з даного трактування митне регулювання ототожнює з митно-тарифним, не відносячи до першого нетарифне регулювання.

Однак, як стверджує І. Калетнік [4], сучасні митні органи вже давно не є просто структурою, що збирає податки на кордоні. Сьогодні митниця захищає економічні інтереси країни та внутрішнього виробника, взаємодіє з підприємцями з метою спрощення та пришвидшення митних процедур та є гарантом того, що до країни потраплятимуть лише якісні та безпечні товари.

Тому, погоджуючись з даною тезою, в сьогоденних реаліях перш за все, важливо говорити про те, що застосування у зовнішньоекономічній діяльності деяких митних складових несуть в собі нетарифний характер. Наприклад, використання митних формальностей та тарифної квоти.

Узагальнюючи велику кількість визначень поняття митне регулювання І. Бережнюк [5, С.35] робить висновок, що в більшості публікацій науково-прикладного характеру прийнято сприймати дане поняття як сукупність митно-тарифних і нетарифних засобів, що використовуються в ролі державного інструментарію для регулювання зовнішньої торгівлі. Однак за такого трактування не враховується той факт, що митне регулювання направлене не тільки на регулювання зовнішньої торгівлі, а і контролю за переміщенням факторів виробництва, населення тощо.

Даючи власне визначення митного регулювання як "...впливу держави в особі державних органів (насамперед – митних) на інших суб'єктів митних відносин з метою підпорядкування їхніх дій загальнодержавним економічним інтересам" [5, С.37] І. Бережнюк встановлює більш чіткі межі між митним регулюванням зовнішньої торгівлі та зовнішньоекономічної діяльності.

Отже, митне регулювання можуть здійснювати інші державні органи в напрямку контролю обсягів експортно-імпортних операцій та з метою управління митними відносинами. Крім того, введення заходів нетарифного регулювання зовнішньоторговельної діяльності впливає на обсяги експорту та імпорту товарів, і в результаті на поповнення державного бюджету відповідними органами. Адже зменшення кількості ввезених

партій певного товару в країну за рахунок введення кількісних обмежень або інших нетарифних заходів зменшує і кількість оформлених ВМД, що несе за собою і зменшення надходжень до державного бюджету з боку органів, що здійснюють контроль на кордоні.

Таким чином, з нашої точки зору, нетарифне регулювання — це процес впливу держави за допомогою органів, що виконують контроль на відхилення у економічній діяльності взагалі без застосування тарифів. Нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності — це процес впливу держави за допомогою органів, що виконують контроль за зовнішньоекономічною діяльністю на відхилення у зовнішньоекономічній діяльності без застосування тарифів.

З цієї позиції митне регулювання — це процес впливу держави за допомогою органів, що виконують митні повноваження на відхилення фактичних результатів тільки зовнішньоекономічної діяльності від запланованих чи нормативних із застосуванням тарифних та нетарифних заходів.

Тому, на нашу думку, нетарифне регулювання необхідно віднести до митного регулювання та розглядати його в призмі ”митно-нетарифного регулювання” (рис.1) як важливий елемент митного регулювання в тих випадках, коли йдеться про митні формальності та інші нетарифні заходи, що входять в компетенцію митних органів в процесі митного контролю.

Отже, нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності містить найважливіші складові державного регулювання економіки в цілому та безпосередньо визначає напрямки зовнішньоекономічної політики.

В результаті регулювання певного процесу держава формує свої принципи, механізми, свою політику. Зовнішньоекономічна політика реалізується у напрямі зовнішнього торговельного, інвестиційного, кредитного-фінансового, науково-технічного та туристичного регулювання. Відповідно для досягнення запланованих зовнішньоторговельних обсягів держава формує свою зовнішньоторговельну політику, яка може виражатись у формі протекціонізму і (або) фритредерства (вільної торгівлі). Так як у чистому вигляді політики вільної торгівлі не існує і протекціонізм на сьогодні дуже розвинутий важливим є визначення місця нетарифного регулювання у політиці протекціонізму.

Рис. 1. Місце нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в державному регулюванні економіки

К. Гапотченко [6, С.37] називає нетарифні заходи адміністративним засобом, що носить характер прямих обмежень, які не можна подолати на основі конкуренції та відносить їх разом з тарифними та паратарифними інструментами до інструментів протекціонізму.

Протекціонізм — економічна політика держави, спрямована на обмеження міжнародної торгівлі [7]. Існує трактування протекціонізму

як системи економічних засобів держави, спрямованих на захист національної економіки від іноземної конкуренції [8]. Таким же чином визначає протекціонізм і Т. Циганкова [9, С.274] та називає нетарифними за походженням два типи протекціонізму: неопротекціонізм і прихований протекціонізм.

Неопротекціонізм, за словами Н. Фомічової [10, С.39] – це заміна класичних захисних засобів більш витонченими формами нетарифних обмежень. І хоча автор, не називає які саме це форми та можна стверджувати про те, що це заходи нового покоління, які застосовуються країнами з метою подолання конкуренції та встановлення додаткових бар'єрів, що вимагає значних зусиль для їх виявлення.

О. Довгаль [11, С.267] також звертає увагу на те, що арсенал засобів неопротекціонізму розширився і за рахунок використання порівняно нових і завуальованих нетарифних інструментів, які важче піддаються виявленню, і відповідно, міжнародному регулюванню.

Таким чином, за характером зовнішньоторговельних інструментів виокремлюється нетарифні форми протекціонізму, що несуть в собі додатковий характер та можуть називатись ще неопротекціонізмом та прихований характер – прихований протекціонізм. Нетарифні заходи як одні із інструментів зовнішньоторговельної політики в науковій класифікації на сьогоднішній день займають фактично провідне місце у застосуванні протекціонізму, а саме неопротекціонізму та визначають характер митної політики держави.

Підтверджує вище сказане ст. 5 МКУ [12], згідно якої державна політика у сфері державної митної справи - це система цілей, принципів, функцій, напрямів, засобів і механізмів діяльності держави, спрямованих на забезпечення національних митних інтересів та безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі та захист внутрішнього ринку, розвиток національної економіки та її інтеграцію до світової економіки, наповнення державного бюджету, які реалізуються через механізми тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

І. Бережнюк [5, С.36] говорячи, що вжиття заходів до здійснення зовнішньоекономічної (а значить і митної) політики відповідно до законів України є головним завданням КМУ виділяє також і поняття “нетарифної політики” [5, С.37], розуміючи під ним сукупність організаційних заходів,

що здійснюються у встановленому порядку державними органами і спрямовані на адміністративне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. На нашу думку, з даним визначенням можна погодитись, доповнивши термін словами «нетарифна політика зовнішньоекономічної діяльності», адже поняття «нетарифна політика» більш загальне і стосується економіки в цілому.

Попередні твердження дають підстави для визначення місця митно-нетарифного регулювання через зовнішньоторговельну політику та надання класифікації відповідно до того чи іншого відтінку протекціонізму інструментів митного регулювання (рис.2).

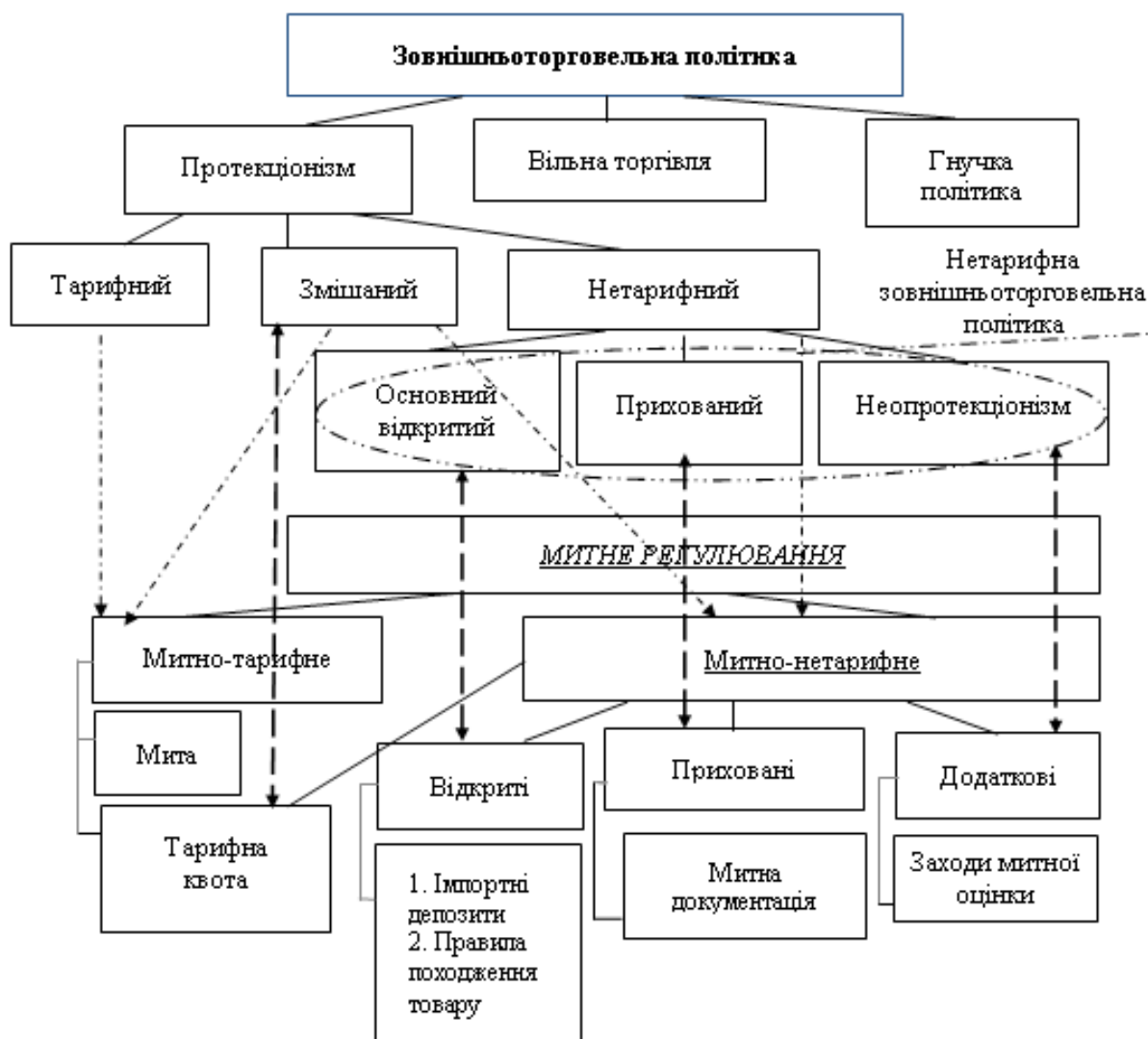

Рис 2. Місце митно-нетарифного регулювання зовнішньоторговельної діяльності в зовнішньоторговельній політиці країни

Отже, митна політика як частина зовнішньоекономічної та зовнішньоторговельної, здійснюється через заходи митного регулювання в залежності

від вибраного курсу на принципах протекціонізму та/або лібералізму. Якщо державою обрана політика вільної торгівлі, то заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності нею не застосовуються повністю, а можуть використовуватись тільки за умов протекціонізму або гнучкої політики за допомогою або тарифної або нетарифної зовнішньоекономічної політики.

Висновки. Таким чином, спираючись на власні вище наведені аргументи та попередні наукові дослідження, можна стверджувати, що митне регулювання є складовою нетарифного регулювання і може розглядатись як митно-нетарифне та реалізуватись на основі вибраної державою нетарифної зовнішньоекономічної або зовнішньоторговельної політики, включаючи або приховані або відкриті або додаткові заходи регулювання зовнішньоекономічної діяльності. В даному напрямі перспективи подальших наукових розробок полягають у виокремленні тільки тих складових нетарифної зовнішньоекономічної політики, які можна віднести до митно-нетарифної політики.

Крім того, на нашу думку, всі заходи, що пов'язані з використанням тарифів в тому числі антидемпінгові, спеціальні та компенсаційні мита, які в класифікації ЮНКТАД [13] включені до інструментів нетарифного регулювання необхідно відносити виключно до заходів протекціонізму митно-тарифного характеру. При чому, внутрішні податки та збори, які також певним чином опосередковано перешкоджають вільній торгівлі, створюючи складніші умови для імпортерів також є заходами протекціонізму тарифного характеру, але додаткового. Адже, встановлюючи будь-які тарифи в ринковій економіці, держава вимагає додаткову оплату для підприємця тобто встановлює додаткові конкурентні умови в межах країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навч. посібник / Д.М. Стеченко. – К.: МАУП, 2006. – 176 с.
2. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.А. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
3. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” із змінами та доповненнями від 06.11.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

4. Ігор Калетнік: “Україна зробила черговий крок до євростандартів у митній справі” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/publish/article?art_id=3410083&cat_id=295923.
5. Бережнюк І.Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія / І. Г. Бережнюк. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. – 543 с.
6. Гапотченко К.В. Управління підприємствами автомобілебудівної промисловості України в умовах протекціонізму [Текст] : дисертація канд. екон. наук: 08.06.01 / К.В. Гапотченко; Українська академія зовнішньої торгівлі. – К., 2003. – 190 арк. – укр.
7. Вільна енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Протекціонізм>.
8. Українська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaopedia.com.ua/?p=3632>.
9. Циганкова Т.М. Міжнародна торгівля: навч. посібник / Т.М. Циганкова, Л.П. Петрашко, Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2001. – 488 с.
10. Фомічова Н. В. Протекціонізм в системі світогосподарських зв'язків: Дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / Н.В. Фомічова; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2002. – 180 арк. – укр.
11. Довгаль О.А. Протекціонізм і лібералізм у зовнішньоторговельних відносинах у процесі глобалізації економіки : Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.01.01 / О.А. Довгаль; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. — Х., 2006. — 32 с. — укр.
12. Митний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
13. Classification of non-tariff measures. February 2012 / United Nations Conference on Trade and Development. - New York and Geneva, 2013. – 48 p. – [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctab20122_en.pdf.